

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Хуррамов Рустам Сайфиддинович</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

13.00.00-Педагогика фанлари

Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich
GulDU "Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi" kafedrası katta o'qituvchisi,
Email: ahmadjanbabadjanov@gmail.com

TALABALARGA TASVIRIY SAN'ATDAN PORTRET CHIZISHNI O'RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O'RNI

Annotatsiya: maqolada yoshlarga ta'lim tarbiya berish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisida qalamtasvir fani bo'yicha portret tasvirlashda yuqori darajali texnik bilimlarni egallashdan tashqari, psixologiya sohasida ham yetarli ma'lumotga ega bo'lish kerakligi, buning uchun barcha fanlar qatori fiziognomikani ham chuqur egallash kerakligi to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, tasavvur, surat, siyrat, psixologiya, fiziognomika, etnopsixologiya, iridodiagnostika, dermatoglifika.

Babadjanov Akhmadjan Khudayberdiyevich
Senior teacher of the "Fine Art
and Engineering Graphics" department of GulSU

THE ROLE OF PHYSIOGNOMICS IN TEACHING FINE ART PORTRAIT DRAWING TO STUDENTS

Abstract. the article discusses the need to educate young people, in addition to acquiring high-level technical knowledge in drawing portraits in the field of pencil drawing, the future teacher of fine arts should also have sufficient knowledge in the field of psychology, and for this, along with all other sciences, physiognomy should be thoroughly mastered.

Key words: fine art, imagination, photography, poetry, psychology, physiognomy, ethnopsychology, iridodiagnosics, dermatoglyphics.

Бабаджанов Ахмаджан Худойбердийевич
Старший преподаватель кафедры "Изобразительное
искусство и инженерная графика" ГулГУ

РОЛЬ ФИЗИОНОМИКИ В ОБУЧЕНИИ ХУДОЖЕСТВЕННОМУ ПОРТРЕТНОМУ РИСУНКУ СТУДЕНТОВ

Аннотация: в статье рассматривается необходимость воспитания молодежи, помимо приобретения технических знаний высокого уровня в рисовании портретов в области карандашного рисунка, будущий учитель изобразительного искусства должен также обладать достаточными знаниями в области психологии, а для эту, наряду со всеми другими науками, физиогномику надо досконально освоить.

Ключевые слова: изобразительное искусство, воображение, фотография, поэзия, психология, физиогномика, этнопсихология, иридодиагностика, дерматоглифика.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N25>

Kirish. Talaba ta'lim va tarbiya borasidagi asosiy bilimlarni psixologiya fanlarini chuqur o'zlashtirish natijasida egallaydi. Oliy o'quv yurtlarida o'tkazilgan tajriba, kuzatish hamda xulosalar shuni ko'rsatadiki, yosh mutaxassis o'qituvchi o'zining pedagogik faoliyatida nafaqat psixologiyaning umumiy jihatlariga e'tibor berish (odam psixologiyani o'rganib to'g'ri muomala qilish, uning individual xususiyatlarini o'rganish, talabalarga muvofiq keladigan tarbiya usullarini izlab topish hamda ta'lim berish va boshqalar) balki turli mashg'ulotlar jarayonida xususan tasviriy faoliyatida va yoshlar tarbiyasida uni amaliy qo'llashi joiz.

Ilmiy manbalarni tahlil qilish hamda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida kuzatish natijalari shuni ko'rsatadiki, badiiy grafika fakultetlarida talaba yoshlariga ta'lim berish va ularni bo'lajak pedagogik faoliyatga tayyorlash ko'pgina nazariy hamda amaliy muammolarni hal etishni taqozo etadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda portret qalamtasvir fani bo'yicha olib boriladigan psixologik kuzatish natijasida biz qo'yidagi xulosalarga keldik.

1. Portret qalamtasvirini bajarishdan oldin uning psixologik xarakteri yetarli darajada ochib berilmaydi.

2. U yoki bu amaliy ishlarni bajarishda talabalarga fiziolognimikasi miqdorlari yetarli tahlil qilinmaydi.

3. Qo'yilgan naturaning kompozitsion tuzilishi, uning metodik bosqichlarida amaliy tug'ri bajarish yo'llari har doim ham ochib berilmaydi. Yuqorida bayon etilgan muammolarning ajoyib hal etilishi bo'lajak rassom o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda muhim omildir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Taniqli psixolog va pedagog olimlar ijodiy tasavvurni tasviriy faoliyatidagi asosiy psixologik jarayonni hisoblab, yoshlar ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda uning mohiyati bexisob deb ta'kidlaydilar. Yoshlarning tasviriy san'at sohasidagi hamda tasvavurlarini shakllantirishning nazariy hamda amaliy muammolarini rus olimlaridan E.I.Ignatyev, V.S.Kuzin, L.T.Medvedev, N.N.Rostovtsev, E.V.Shoroxov, o'zbek olimlaridan R.Hasanov, S.Bulatov, B.Boymetov, A.Sulaymanov, O.Xudoyorova, U.Nurtayev, S.Abdirasilov, M.Nabiyev, G'Abdurahmanov, R.Rajabov va boshqalar o'zlarining nazariy va tajriba tadqiqot ishlarida amalga oshirganlar.

Har bir bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi uchun yuzani o'qish san'ati bilan atroflicha tanishish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun fiziognomika fanini yaxshi o'rganish yaxshi samara beradi.

Fiziognomika – yuzni o'qish san'ati juda qadim zamonlarda vujudga kelgan. Inson portretini psixologik holatini tasvirlashda yuzni o'qish san'ati asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Etibor bergan bo'lsangiz xalq og'zaki ijodida personajlarning yuz tuzilishiga alohida ahamiyat beriladi. Masalan, doimo devlarning ko'zi shokosaday, quloqlari supraday, yalmog'iz kampirlar qirg'iyburn, lablari osilgan bo'ladi. Donishmandlar keng peshonali, nuroniy chehrali qilib tasvirlanadi.

Umuman, folklor asarlarida ijobiy qahromonlarning yuz bichimi hamisha o'zaro mutanosiblikda – keng peshonali, tekis qoshli, chiroyli ko'zli, tiniq yuzli, xullas, hamma a'zolari uyg'unlikda bo'lgani holda salbiy qaxramonlar tor peshona, supurgiqosh, chag'irko'z, qirg'iyburn, shalpangquloq, qiyshiq og'iz, cho'tir yuz va hakoza tarzda, ya'ni yuzdagi a'zolarida

albatta biron nuqson bilan ko'rsatiladi [1; B.224.]. Xo'sh buning boisi nimada? Gap shuningdek kishining fe'l-atvori, axloq-odobi, qolaversa, ichki ma'naviy olamining qandayligi yuzida bamisoli ko'zgudagi kabi aks etib turishiga xalq azaldan e'tibor bergan. Masalan, ko'zning o'zini olaylik. Bundan yaxshilik kutib bo'lmaydi, deyishadi chag'irko'z, bitko'z odam haqida. «Ko'zi naq teshvorguday-a»! deyishadi nigohi qattiq odam to'g'risida. Va aksincha, yaxshi odamlar haqida ko'zlari porlab turadi, chaqnaq turadi, ko'zlarida sehri bor deyiladi [2; B.24.]. Shu bois ham go'zal qizlar qosh-ko'zlari popukdekkina deb tasvirlanadi, yorning ko'zlari charosga qiyoslanadi. Qo'yko'z, bo'tako'z, ohu ko'z, shahlo ko'z, xumor ko'z degan iboralar bor va hakozi. Yoki lablari yupqa odam zahar, achchig'i tez, serzarda bo'ladi deyiladi. Yuz terisining rangi tiniq qizlar haqida «sutga chayib olganday» yoxud «oqi-oq, qizili-qizilga ajralibdi», «yuzlari anorday», «yuzlari qirmiz» degan ta'riflar bor. Ertaklarda esa shum kampirlar to'g'risida «yuzlari tirishgan, xudo bilan urishgan» kabi iboralar uchraydi.

Shuningdek bodomqovoq, badqovoq degan iboralar ham qahromonlarning ichki olamini ochishda bir chizgi vazifasini o'taydi. Go'zallar qalamqosh, qayrilma qosh deb ta'riflangani holda badjahl kishilar o'siq qosh, supurgi qosh va hokazo deb ta'riflanadi. Burunning qandayligi ham ko'p narsadan dalolat beradi. qadimgilar burun yuzning ziynati deb bejiz aytishmagan. Binobarin, kishi chehrasini hech bir a'zo qiyshiq burunchalik buzib turmaydi va aksincha, nafis, qirra burun yuzga alohida husn bag'ishlaydi. Yana shunisi borki, xunuk yuzda chiroyli burunni uchratish qiyin. Chindan ham, agar e'tibor qilsangiz, xunuk yuzda hatto ohu ko'zlar yo bejirim lablar uchrab qolishi mumkin-u lekin nafis, qirra burun aslo uchramaydi. Xullas, kishining botiniy olamini yuzda zohir etuvchi bu xil alomatlar nihoyatda ko'p. Xalqimiz inson yuzini ko'zguga qiyoslashi ham bejiz emas. «Falonchining yuzidan nur yog'iladi» va yoki aksincha, «pistonchining turqi sovuq» kabi iboralarda jon bor. Etnopsixologiyadan bexabar, lekin kishining ichki olami bilan tashqi qiyofasidagi uzviy aloqadorlikni hayot tajribasida sinab bilgan xalqimiz bu xil iboralari bilan kim ezgulikka moyil-u kimdan yaxshilik kutib bo'lmasligini aniq ifodalay olgan.

Muhokama. Yuzdagi alomatlariga qarab kishining fe'l-atvori, axloq-odobi, ma'naviy olami to'g'risida xulosa chiqarish yuzni o'qish san'ati deb ataladi, u jahondagi barcha xalqlarda bor. Ilmiy tilda esa u «fiziognomika» deb ataladi. «Fiziognomika» yunoncha so'z bo'lib, «fizio» – tabiat (kishi tabiati, bu o'rinda yuzi ma'nosida) va «gnomika» – bilish ma'nolarini anglatadi. Ya'ni, fizognomika-yuzni o'rganish demakdir. Boshqacha aytganda, yuzni o'qish san'ati jiddiy e'tiborga sazovar. Zotan, u ham dermatoglifika yoki iridodiagnostika singari kishi organizimdagi hamma a'zolar o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Ko'pchilikka yaxshi ma'lumki, kaftdagi chiziq'larga qarab fol ochish yaqin-yaqinlarda ham firibgarlikdan boshqa narsa emas, deb tushunilardi. Endilikda esa dermatorlifika istiqbolli ilmiy yo'nalishga aylangan. Mutaxassislar kaftdagi naqsh-chiziq'larga qarab, organizmdagi irsiy kasalliklarni, aqliy nogironlik va hakozi larni aniqlashmoqda. Fiziognomikani dermatoglifika va iridodiagnostika kabi ilmiy yo'nalishlar qatorida tilga olayotganimizning boisi yuzdagi ba'zi alomatlar ham yashirin kasalliklar belgisi ekanligidadir. O'z holicha esa, hozirda, fiziognomika o'ziga xos etnografik ahamiyatga ega bo'lib, muayyan xalq, muayyan millat hayotining psixologik jihatlarni, inson surati va siyrati masalalariga doir qarashlarini o'rganishda yordam beradi.

Taassufki bir xalqda bor narsa boshqa xalqqa ham bemalol to'g'ri kelaveradi, deb bu xilda jo'n fikr yuritish etnografiyani anchayin yuzaki tushunishga va oqibatda oddiy narsalarda chalkash tasavvurlar tug'ilishiga olib keladi [3; B.89.]. Dunyoda bir xalqning o'zigagina xos

bo'lgan urf-odat yo tushunchani butkul boshqa xalqqa nisbatan to'g'ridan-to'g'ri qo'llayverish noto'g'rigina emas, hatto kulgili ekanligini yaqqol ko'rsatish uchun, keling, misollarga murojat qilaylik. Biz, o'zbeklarda hamsuxbatdan ko'zni olib qochaverish ayb sanaladi. «Qani, ko'zimga qarab gapir-chi!» degan ibora ham bor. Keniyaning luu qabilasida esa kuyov qaynonaning ko'ziga qarashi gunohi azim hisoblanadi, u gaplashganda hatto orqasini o'girib turishga majbur. Endi, o'zbek kuyovlari qaynonasi bilan gaplashganda orqasini o'girib turishini tasavvur qilib bo'ladimi!

Xitoy va Koreyada «llonga o'xshaysan-a!» degan gap qiz bola uchun eng yuksak maqtov, chunki ularda ilon-donolik, go'zallik, epcillik ramzi. Hindistonda esa sigir muqqadas hayvon, go'zallik timsoli hisoblanadi, unga qiyoslangan ayol xursand bo'ladi. Endi boyagi o'rtoqlar qizlarimiz yo ayollarimizga ilonga yoki sigirga o'xshaysan-a deb aytib ko'risin-chi qani!..

Xullas, etnografik ma'lumotlarni ko'r-ko'rona qabul qilmaslik, lekin ayni vaqtda har bir xalqning urf-odatlarini hurmatlamoq kerak. endi bevosita fiziognomikaning o'ziga keladigan bo'lsak, yuzidagi har bir alomat nimadandir darak berishi mumkinligi qaysi odamni qiziqtirmaydi deysiz.

Xitoydagi tarixiy solnomalar imperatorlar, hukumdorlar, donishmandlar hayotining tavsifi bilan to'lib ketgan [4; B.27.]. Ularda bu kishilarning hatti-harakati tashqi qiyofalari, asosan yuzlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'lanadi. Yuzdagi har bir belgi aniq narsani anglatadi, deb hisoblangan.

Vaqt o'tishi bilan xitoy fiziognomistlari yuzni o'qish san'atini ancha yuksaltirishdi, ular yozgan risolalalar Sharqning xilma-xil mamlakatlariga tarqalib ketdi [11; B.192.]. Bu risolalarni Yaponiyaga ham olib kelishgan. Garchi hozirgi vaqtda Yaponiyada fiziognomikaga yalpi qiziqish bo'lmasada, uning ta'siri tasviriy san'at, niqob ishlab chiqarish, teatrdagi, muloqotning turli sohalarida sezilib turadi. Xo'sh, yapon fiziognomikasining mohiyati nimadan iborat o'zi?

Odam yuzini o'qish qulay bo'lishi uchun yaponlar uni gorizontall chiziqlar bilan shartli ravishda uchta-yuqori, o'rta va quyi zonalarga bo'lishadi. Yuqori zona bu, asosan peshona qismi bo'lib, kishining butun hayot yo'lini yaqqol aks ettiradi. Umrning 15 dan 30 yoshgacha bo'lgan qismiga, shuningdek, nihoyatda keksalik davriga oid ma'lumotlar shu zonadan olinadi. Risoladagidek (shakli to'g'ri va terisining rangi toza) peshona kishining jismiyu ruhiyati sog'lomligidan dalolat beradi. qoshlardan burun uchigacha davom etuvchi o'rta zona hayot yo'lining 35 dan 50 yoshgacha bo'lgan davrini aks ettiradi. Bu zonaning har jihatdan uyg'unligi kishi psixikasi muvozanatda ekanligini ko'rsatadi. Quyi zona (yuqori lab, jag', og'iz, dahan) kishi umrining 51-57 yoshlardagi, shuningdek, keksalik davri haqida ma'lumot beradi. Bu zonaning shakli to'g'ri bo'lishi bosliqlik, vazminlik, yaxshi fe'l-atvordan dalolat beradi. Ko'rinib turibdiki, Yaponiyada yuzni o'qish usuli aniq belgilab chiqilgan alomatlarini sharhlashga asoslangan. Bu alomatlarining har biri esa muayyan yoshga oid bo'lib, kishi hatti-harakatining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liqdir. Yuzning o'qish bo'yicha bir qancha maktab mavjudki, ularning har biri o'zining alomatlar sistemasini qo'llaydi, alomatlar soni esa 99 tadan 130 tagacha boradi. Jamiki alomatlar o'rganib chiqilgandan keyingina kishining fe'l-atvori va shaxsiy sifatleri xaqida xulosa chiqaridai. Bundan tashqari beshta hayotiy xususiyat: qosh, ko'z, burun, og'iz, quloqning ahvoli ham e'tiborga olinadi [5; B.27.]. Bu xususiyatlarning o'zaro uyg'unligi (mutanosibli, rangi, tiniqligi va hakozolari) yaxshi alomat hisoblanadi. Mabodo ana shu beshta xususiyatning hammasi benuqson bo'lsa, bu xususiyatlar sohibining umri toshqin daryoday barakali o'tadi,

deb ta'kidlashadi yapon fiziognomistlari. Kishi yuzidagi nuqsonlar esa fe'l-atvoridagi uzilishlardan dalolat beradi.

Qosh enli, uzun qosh eng ajoyibi hisoblanadi. Uning shakli, rangi qalinligiga ko'ra mutanosib rivojlanishi kishining hissiyoti, aqli va fe'l-atvori o'zaro uyg'unlikda ekanligidan dalolat beradi [6; B.101.]. Dag'al va baroq qosh esa buning aksini ko'rsatadi. Fiziognomistlarning fikriga ko'ra, qosh kishining yaqin odamlari bilan o'zaro munosabatini aks ettiradi. Chiroyli qosh uning egasi atrofida gilar bilan yaxshi munosabatda bo'lishini ko'rsatadi. Qalin qoshning tashqi uchlari ko'tarilib turishi olihimmatlik va mardlik alomatidir [7; B.346.]. Bunda odamlar omadli hisoblanadi. Qoshning tashqi uchlari pastga qayrilishi tortinchoqlikni bildiradi. Bunday qoshning tuzilishi va rangi ko'rimsiz bo'lsa, bu – yurakdagi jo'shqinlik tugagani alomatidir. qosh tekis va o'zun, atrofdagi terisi tiniq rangda bo'lsa, bunday erkak aqillidir. Shunday ayol esa taniq hisoblanadiki, undan istalgan xatti-harakatni kutish mumkin. Kalta qosh xamisha bu xususiyatlarning teskarisini anglatadi. Biroq kalta, lekin qalin qosh birdan lovullab ketuvchi odamga xos. Qalin, supurgiqosh «iblisona» fe'l-atvorli odamda uchraydi. Supurgiqosh doim o'jarlik, sarkashlik, murosasizlik alomatidir. Enli, qalin va payvasta qosh urinishni bildiradi. Bunday ayollar kuchli xarakterga ega ekanligidan rsoladagidek uy bekasi bo'lolmaydi. Yuqori joylashgan qosh-maqsadga intilish alomati. Past joylashgan qosh esa – buning aksidir.

Ko'z azaldan qalb ko'z gusi deb ta'riflanadi. Kishining ichki kechinmalri hamisha ko'zidan ko'rinib turadi. Jozibador va maftunkor ko'z egasi sog'lom, irodali, aqli, jo'shqin, yuragida o'ti bor odam bo'ladi [9; B.77.]. Fiziognomistlarning fikriga ko'ra, bunday ko'zlar bir qator xususiyatlarga ega bo'lib, nur va iliqlik taratib turadi, qovoqlar bilan yaxshi himoyalangan, rangdor pardasi ifodali, serma'no. Mabodo shunday bo'lmasa, bu - kishining fe'l-atvori va aql-idrokida nuqson borligini ko'rsatadi. Ko'zlari yirik-yirik odam serhissiyot sezgir aksari hollarda mard va jasur, hatto yetakchilikka intiluvchan bo'ladi. Kichkina ko'zlar esa ko'pincha ichimdagini top deyidigan, goho o'ziga bino qo'ygan o'jar odamlarga xos. Aksari hollarda bunday kishilar hayratlanarli darajada sobit bo'lishadi. Rangdor pardaning yirikligi-yumshoq muomala va osoyishtalik belgisi, kichikligi esa ichki jarayonlarning o'zaro nomuvofiqligidan darak beradiki, bu o'z navbatida shaxsning atrofdagi kishilar bilan muloqatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Rangdor pardaning rangi odamday hayotiy kuchlar bor-yo'qligini ko'rsatadi: qora, jigarrang va yaxshi ko'z pardasi jo'shqinlik, g'ayratdan; moviy rang-ta'sirchanlikdan; och jigarrang parda – tortinchoqlikdan dalolat beradi. Ko'zlarning qanday joylashuvida ham o'ziga xos ma'no bor. Ikkovi bitta gorizonta chiziqda joylashuvi-yaxshi alomat. Ko'zlarning pastroq joylashuvi erkaklarda dovyuraklik, qat'iylikdan, ayollarda esa engiltaklikdan dalolat beradi [10; B.103.]. Yuqori qovoqning salqib turishi-etuklik belgisi, juda osilib ketishi esa erkaklarda jo'shqinlik, g'ayrat tugaganini ko'rsatadi. qovoqning yoqimsiz rangi fiziologik jarayonlar izdan chiqqanini ko'rsatadi. Pastki qovoqning salqib turishi-jo'shqin hayot belgisi, osilib tushishi, boshqacha aytganda, ko'z xaltasi mayl-xoxishlar betiyiqligidan dalolat beradi. Ustki va pastki qovoqlarning shishib turishi esa – hayotdan toliqish alomati. Ko'zlarning tashqi burchagi serajinligi – ziyraklik, aql-zakovat belgisi.

Yaponlar, shuningdek, ko'zlarni turlarga ham ajratishadi. Ajdarho ko'zlari deb ataluvchi yirik-yirik, chaqnab turuvchi, tiyrak ko'zlar odatda hukmfarmo odamlarda uchraydi. Ikki chekkasi yuqoriga qayrilgan uzunchoq ko'zlar qaqnus qush ko'zlari odamlarda bo'ladi. qovoqlari qatma-qat taxlanuvchi yirik-yirik ko'zlar sherning ko'zlari deyiladi. Boshqalarni

ortidan ergashtira oluvchi yetakchi odamlar shunday ko'zga ega. Qovoqlari ikki-uch qavatli, ensiz, uzunchoq ko'zlar filda bo'ladi. Ular odatda yumshoq muomalali semiz kishilarda uchraydi. Sarg'ish tusda yaltirovchi yumoloq ko'zlar – yo'lbarsniki, rangdor pardasi qoramtir-sarg'ish tusdagi ensiz va kichik ko'zlar - qo'yinki; qovoqlari salqigan, bichimi uch burchakli ko'zlar – otniki; rangdor pardasi haddan ziyod katta ko'zlar – bo'rinikidir. Yaponiyada qirqqa yaqin ko'z turlari o'zaro farqlanadi. Ularning biri hayvonlar ko'ziga qiyoslanadi va muayyan hayvonga xos hatti-harakat ko'zlari o'sha turdagi odamga ham xos deb hisoblanadi. Kishilarning fe'l-atvori va taqdirini aniqlashda ko'zlar asosiy o'rinda turadi. Fiziognomikaga oid risolalar yuzni o'qishni aynan ko'zlardan boshlashni tavsiya etishadi. Biroq shuni e'tiborda tutish kerakki, eng ishonchli ma'lumotlarni 40 yoshdan oshgan odamning ko'zlaridagina olish mumkin. Zero, shu davrga kelibgina barcha belgi-alomatlar to'la shakllangan bo'ladi.

Burun. Sharq fiziognomistlarining fikriga ko'ra, burun ham kishining ma'naviy hayotidagi o'ziga xos xususiyatlardan dalolat beruvchi ko'rsatkichdir. Ko'zlarda bo'lganidek, burun shakli ham 40 yoshdan keyin barqarorlashadi. Risoladagidek buruning uchi yumaloq, parraklari yaqqol shakllangan bo'ladi, deb hisoblanadi. Burun teshiklarining haddan ziyod kattaligi shaxsiyatdagi nuqsonlardan daraka beradi. Burun risoladagidek odam sherning shijoatiga ega, ya'ni jasur, serg'ayrat, taptortmas bo'ladi. Burni chiroyli odam atrofdagilarga yoqadi. Oqibat ham shunga yarasha: chiroyli burun egasi kuchli shaxsga aylanadi. Uzun burun, odatda, yaqqol ko'rinib turuvchi shaxsiyat belgisidir. Lekin u turli ko'rinishda xilma-xil ma'nolarni anglatadi. Masalan, ko'zlar, og'iz va dahan bilan uyg'un keluvchi uzun burun kuchli xarakterdan (va aksincha, qisqa burun ochiqko'ngillik va nekbinlikdan) dalolat beradi. Suyakdor uzun burun- takabburlik, kalondimog'lik, sho'rtumshuqlik belgisi. Suyakdor, uzun va qirg'iy burun esa ko'pincha badqovoq odamlarda uchraydi. Agar uzun burunning qanshari juda past, qiyshiq yoki ko'ndalang chiziqlari bo'lsa, bu- kasallik alomati. Lekin yuzning umumiy uyg'unligida kasallik alomati muhim rol o'ynamaydi. Yaponlar baland va tekis qansharni risoladagidek deb bilishadi. Bunday qanshar sog'lom odamlarda bo'ladi. Burunning uchi ham odam haqida ko'p ma'lumot beradi. Burunning uchi tomchiga o'xshab osilib turuvchi odam odatda xushchaqchaq, serzavq bo'ladi. qush tumshug'iga o'xshab qayrilgan burun ayyor, makkor va ko'pincha kek saqlovchi odamlarda uchraydi. Burun uchining katta va etdor bo'lishi-samimiylik, sidqidillik belgisi. Burun uchining baland bo'lib to'sig'ining oldinga chiqib turishi kishi o'zini tutib turolmasligi, o'zboshimcha, beboshligini ko'rsatadi. Burun uchining ikkiga bo'linib turishi-jur'atsizlik, tortinchoqlik alomati. Ko'ngilchan, ko'nuvchan odamning burun teshiklari juda kichkina bo'ladi. Burun paraklarining kattaligi-manmalik belgisi. qizil burun axloqsizlikni anglatadi. Cho'tirga o'xshash qizil burun esa odatda aroqxo'rlarda uchraydi. Burun uchida qora dog'lar bo'lishi-kasallik alomati. So'rraygan burun ayollarning yoshligi qiyin o'tgandan dalolat beradi. Biroq bu belgilar 35-40 yoshdan keyingina yaqqol ko'rina boshlaydi.

Og'iz shakli va o'lchamlari kishidagi hayotiy kuchlar qay darajadiligini aniqlashga imkon beradi [9; B.77.]. Yaponlar erkaklar og'zi katta, ayollarniki esa, aksincha, kichkina bo'lishini ma'qul ko'rishadi. Og'iz katta ayol mardonavor deb hisoblanadiki, bu erkaklarga ko'p ham yoqavermaydi. Umumiy xulosalar quyidagicha. Og'zi tor kishilar tirikchilik payiga tushgan bo'ladi, irodasi zaif. Yupqa lablar – injiqlik, serzardalik belgisi. Og'iz katta bo'lib, burchaklari pastga qayrilgan odam kuchli irodaga ega, unga ta'sir ko'rsatish osonmas. Lablarning xadeganda uchib turishi-asabiylik alomati. Burchaklari pastga qayrilgan kichkina og'iz ta'sirchan kishilarda uchraydi. Do'rdoq lablar – muvaffaqiyat garovi. Og'izning qiyshaymay, bir

tekis ochilishi histuyg'ular jilovlanganini ko'rsatadi. Agar og'iz burchaklarga ko'zlardan ajin tushib kelsa, bu-mashaqqatli hayot belgisi. Mabodo shunday ajinlar og'iz burchaklariga burunning ikki tomonidan tushib kelsa, bu – makkorlik alomati. O'jar, qaysar odamning og'zi odatda bir tomonga qiyshayib turadi. Yuqori labning oldinga chiqib turishi – qat'iyatsizlikdan, pastki labning chiqib turishi esa-xudbinlikdan dalolat beradi. Lablar ustidagi ajinlar-qarshi alomati. Bu ajinlarning ingichkaligi, ko'pincha, salomatlik zaifligini ko'rsatadi. Labdagi chuqur ajinlar esa gullagan yoshlikdan va etuklikdagi muhtojliklardan dalolat beradi. Chirigan tish hamda kasallangan til salomatlik yomonligini ko'rsatadi.

Quloq Sharq fiziognomikasida to'rt qismga bo'linadi: tashqi hoshiya, o'rta hoshiya, ichki hoshiya va solinchak – pastki yumshoq qismi. quloq bo'yicha, odatda bolalik qanday o'tgani aniqlanadi. Bunda umumiy qoidalar quyidagicha. Yaxshi shakllangan quloq baxtli bolalaikdan darak beradi. quloqning qing'ir-qiyshiqqligi va rangparligi-ko'ngilsizliklar darakchisi. Shalpangquloq qariyb hamisha shaxsiyatdagi qusurlardan dalolat beradi. Chuchvara quloq – baxtsizlik alomati. Quloq boshda qanday joylashgani ham ko'p narsani anglatadi. Quloqning yuqori uchi qoshdan baland bo'lishi yuksak aql-zakovoti ko'rsatadi; ko'z bilan bir chiziqda joylashuvi – aql-idrok o'rtachadan yuqoriligini; ko'zdan past bo'lishi aqli idrok o'rtacha yoki undan pastligini bildiradi. Quloqning solinchagi yaxshi shakllanmagani ruxiyatdagi nomuvofiqliklardan darak beradi. Solinchakning uzunligi-beg'amlik, yaqqol sezilmasligi-nozik tabiat, injiqlik belgisi. Solinchagi juda katta odamlar Sharqda donishmand sanaladi. Agar u sal oldinga chiqib tursa, bu – samimiylik alomati. Quloqning ichki hoshiyasi his-tuyg'ular ko'rsatkichidir: u ichkariga tortilgan bo'lsa-vazminlik, bosiqlik, tashqariga chiqib turgan bo'lsa-jizzakilik belgisi. quloqning och qizg'ish rangi maqbul hisoblanadi, sarg'ish yoki ko'kimtir rang kasalikdan darak beradi. Quloqning oldingi va yuqori qismlari yaqinda qoramtir rang bo'lishi-yashirin kasallik alomati. quloq ichida xol bo'lishi – ko'ngilsizlik baxtsizlik belgisi. Yuz asosan ana shu besh a'zoga qarab o'qiladi. Lekin bu faqat asosiy bosqich, xolos. Yuz haqida umumiy taassurot bosqich, hosil qilish uchun yana yong'oq suyaklari, jag' va dahan shaklining o'ziga xos xususiyatlari ham hisobga olinadi. Chunonchi, qosh bo'rtmasi baland bo'lib, yuqori joylashsa-kuchli iroda, past joylasa-kuchsiz iroda belgisi. Umuman, suyakdorlik va yirik dahan kuchli xarakterdan darak beradi. Biroq bu belgi-alomatlar yosh o'tganidan keyingina yaqqol ko'rinadi. Osilib turuvchi jag' ruhiyatda xilma-xil buzilishlar borligini ko'rsatadi. Yaxshi shakllanmagan dahan-muloyimlik belgisi. Uning sezilar-sezilmas darajada ikkiga bo'linishi ehtiros kuchligidan darak beradi. Lekin ikkiga bo'linishi yaqqol ko'rinib tursa, bu-tanholikka intilish belgisidir. Beso'naqay dahan-betizgin mayl-hohishlar alomati, ko'pincha haddan ziyod manmamlikdan dalolat beradi. Yuzni o'qish ikki usulda-chetdan kuzatish va bevosita suhbatlashish orqali olib boriladi. Odatda, ikkinchi usul maqbul sanaladi. Har ikkala holda ham avvalo yuz shakli aniqlab olinadi. Yapon fiziognomistlar yuzni uzunchoq, uchburchak, trapetsiyasimon, kvadrat va yumaloq shakllarga ajartishadi.

Yuz shakllari uzunchoq yuz to'g'ri to'rtburchak shaklda bo'ladi, ya'ni peshona kengligi qariyb dahan kengligiga to'g'ri keladi. Bu, aslzodalarga xos yuz, deb bilinadi. Yapon fiziognomistlarning tasdiqlashicha, Yaponiya hukmdorlaridan aksariyatining yuzi mana shunday shaklda bo'lgan ekan. Uzunchoq yuz aql-zakovat, ta'sirchanlik, vazminlikdan dalolat beradi. Aksari hollarda bunday yuz omilkor, mulohazali odamlarda uchraydi. Aytishlaricha, bunday kishilarda tashkilotchilik qobiliyati, maqsadga intiluvchanlik kuchli bo'ladi. Uchburchak yuz uchun baland va keng pashaona, turtib chiqqan yong'oqlar, kichkina, lekin

suyakdor burun, chuqur joylashgan ko'zlar, kichkina, lekin oldinga chiqqan dahan xosdir. Bunday yuzning lunjida et kam bo'ladi. Uchburchak yuzli kishilar (erkaklar va ayollar) nihoyatda serhissiyot, ta'sirchan, deb hisoblanadi [12; B.135.]. Bunday shakldagi yuz Yaponiyada yuksak iste'dod belgisi, deb bilinadi. Lekin ayni vaqtda yaponlar uchburchak yuzli kishining fe'l-atvorida ayyorlik, boshqalar bilan chiqisha olmaslik kabi xususiyatlar ham bo'lishini ta'kidlashadi. Fiziognomistlarning fikricha, bunday kishilar fidokorlik, sadoqat kabi tuyg'ularga begona. Yana aytishlaricha josuslar va xoinlar orasida uchburchak yuzli kishilar juda ko'p uchrar ekan.

Trapetsiyasimon shakldagi yuz uchburchak yuz bilan ko'p jihatdan mushtarak. Bunday yuz uchun, keng peshona va torayib boruvchi, lekin uchli bo'lmagan dahan xosdir. Shunday yuzli odam aql-idrokli, ta'sirchan, artistona tabiatli deb hisoblanadi, lekin kurashchanlik ruhi ularga xos emas. Yuzining trapetsiyasimon shakli yaqqol ko'rinib turuvchi ayollar hamma narsaga umid va ishonch bilan qaraydigan bo'lishadi. Ular atrofdagilar uchun ko'ngildagidek sharoit yaratib, baxtli hayot kechirishadi.

Kvadrat shaklli yuz odatda badjahl, mard, ko'pincha qahri qattiq kishilarga xos. Ular odatda kaltafahm, ko'pincha qo'pol, keskin bo'lishadi. Qat'iyatlik bunday kishilarning fe'l-atvorida yaqqol ko'rinib turuvchi xususiyatdir. Boshqalar bilan dangaliga, ro'yirost muomala qilishadi. Kvadrat yuzli kishilar muvaffaqiyatga erishishga nihoyatda o'ch. Garchi o'zlari zo'r berib etakchilikka intilishsa ham, ulardan yaxshi ijrochilar chiqadi. Shunday yuzli ayollar esa hukumronlikka intiladi.

Yumoloq shaklli yuz ochiq ko'ngillik, muloyimlik, tinchliksevarlik ramzi deb hisoblanadi [8; B.166.]. Shunday yuzli kishilar ko'pincha shirin ovqatlar shinavandasi bo'ladi. Maishiy qulayliklarni, dilkash davralarni yaxshi ko'rishadi, shon shuhratga intilishmaydi. Lekin ayni vaqtda bunday odamlarga izzattalablik hissi ham yot emas. yumoloq yuzli odam, yong'oqlari turtib chiqqan, ko'zlari chaqanab turgan bo'lsa-maqсадga intiluvchandir. Fiziognomistlarning fikricha, bunday kishilardan ajoyib etakchilar va sarkardalar etishib chiqadi.

Natijalar. Fiziognomika yosh alomatlari sistemasiga asoslanadi. Asosiy hayotiy alomatlar (qosh, ko'z, burun, og'iz, quloq) kabi yuz shakllari ham yoshni hisobga olgan holda baholanadi. Shu bois yuzni o'qishga kirishidan avval kishining yoshini albata aniqlab olish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, opretsiya, chandiq kosmetika tufayli kishi yuzining ayrim qismlari o'zgarishi mumkinligini ham hisobga olish talab qilinadi. Bu o'rinda o'rganiliyotgan odamning hatti-harakatidagi o'zgarishlarini baholash usullari yordamga keladi. Kishining kulgusi, imo-ishoralari, gavdasini qanday tutushiga e'tibor berish kerak deb hisoblanadi. Yaponlarning yuzida bir niqob bor desak, kulgu uning ortiga yashiringan fe'l-atvor xususiyatlarini ko'rishga imkon yaratadi. Imo-ishora kishilarning muayan kechinmalaridan ogoh qiladi, ularning xarakteriga doir qo'shimcha ma'lumotlar beradi. Gavda holati esa, aksari hollarda kishi ruhiyatining o'ta yashirin xususiyatlarini ko'rsatadi. Biroq bu belgi-alomatlarning barini tushuna olish, to'g'ri talqin eta bilish, yapon fiziognomistlarining fikricha, u qadar oson ish emas. yaponiyada san'atning boshqa barcha turlari qatorida yuzni o'qish san'ati ham tirishqoqlik va sabr-toqat bilan, o'zoq vaqt davomida o'rganiladi.

Xulosa. Ma'lumki qalamtasvir fani tasviriy san'atning har bir turlarini mukammal o'zlashtirishda asos hisoblanadi. O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki Badiiy grafika fakulteti talabalari va har bir qalamtasvir dasrlarida odam portretini chizishni o'rganuvchilar quyidagi asosiy talablarga e'tiborni qaratishlari lozim:

- Doimo xomaki rasm va qalamchizgi ishlari bajarish;
- Odam boshning gips bo'laklarini atroflicha chizib o'rganish;
- Odam plastik anatomiyasini atroflicha o'rganish;
- Yuzni o'qish san'atini nazariy bilish;
- Qalamtasvir o'qitish metodikasiga e'tibor berish;
- Tasviriy san'atning turli janrlarida ijod qilib o'tgan san'at ustalarining amaliy ishlaridan nusxa ko'chirish;
- Qalamtasvir chizishni o'rganishda milliy san'at namunalaridan foydalanish.

Yuqorida qayd etilgan talablar bilan birga talaba yoki mustaqil o'rganuvchi qalamtasvir ishlashda oldilarida turgan muammolar haqida va qalamtasvir ishlashda nafaqat qo'llar, balki aqlan ishlashlari zarur ekanligini yodda tutishlari lozim. O'ylaymizki ushbu ilmiy maqola tasviriy san'at yo'nalishi talabalari, kasb-hunar va san'at kollejlari tahsil olayotgan qiziquvchilarga ilmiy manba sifatida qo'l keladi va undan unumli foydalanadilar.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. -T.: Xalq merosi. 1993.
2. Abu Rayhon Beruniy.100 hikmat (ibratli so'zlar). - T.: Fan. 1993.
3. N.Sh.Ametov. O'quv-tarbiya jarayonida xalq pedagogikasining imkoniyatlaridan foydalanish. -Chimkent. 1993.
4. Amaliy psixologning ish kitobi. U.A.Yo'ldoshev, M.Po'latova, Z.Korayev, I.Aripov. Navoiy. 2000. - M.: 1987.
5. B.Boymetov. Portret qalamtasviri. -Toshkent. 2001.
6. S.Bulatov, B.Anaxanov. Rang psixologiyasi. -T.: Nizomiy nom. TDPU. 2003.
7. M.Vohidov. Bolalar psixologiyasi. -T.: O'qituvchi.1982.
8. Kaykovus «Qobusnoma» - T.: Istiqlol. 1994.
9. Jaborov. Rangshunoslikka oid ayrim atama va iboralarning izohli lug'ati. -T.: 2001.
10. B.Oripov. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. -N.: 2007.
11. R.Hasanov. Tasviriy san'at asoslari. -T.: G'.G'ulom. 2009.
12. N.Abdullaev. San'at tarixi. 2-jild, 1-kitob. -T.: San'at. 2001.